

شیوه‌های تبلیغ امام صادق علیه السلام

اعظم رجب‌لو/کارشناس معارف اسلامی

مقدمه

طبق روایات و آیات صریح قرآن کریم مسئله تبلیغ و رساندن دین خدا به مردم یکی از مهم‌ترین مسؤولیت‌های پیامبران خدا بوده است و جزء ارکان ثابت و مشترک میان همه ادیان الهی به شمار می‌رود، اما در دین مقدس اسلام این مسئله جایگاه خاصی دارد و آیه: «كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ» بیان‌گر همین حقیقت است که برتری امت اسلامی بر سایر امم به خاطر منعکس کردن پیام الهی به عموم مردم است، بنابراین هر امتی که از خصلت هدایت‌گری و پیام‌رسانی بی‌بهره گردد، شایسته عنوان بهترین امت نخواهد بود.^۱ منتهی تبلیغ و پیام‌های آن زمانی ارزش هدایت‌گری را پیدا می‌کند که روش‌های درست و منطقی را در آن به کار ببریم.

در این مقاله قصد داریم با توجه به الگو بودن امام صادق علیه السلام در مسئله تبلیغ، از شیوه‌های تبلیغی آن حضرت بهره‌مند شویم.

«الَّذِينَ يُبَلِّغُونَ رِسَالَاتِ اللَّهِ وَيَخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا»^۲ آن‌ها که رسالت‌های الهی را تبلیغ می‌کنند و (تنها) از او می‌ترسند و از هیچ کس جز او واهمه‌ای ندارند، همین بس که خداوند حساب‌گر (پاداش دهنده اعمال آن‌ها) است.»

تبلیغ در لغت به معنای رساندن خبر و پیام (عقاید دینی یا غیر آن) با وسایل ممکنه می‌باشد.^۳ و در اصطلاح عبارت است از: روش‌های به هم پیوسته برای بسیج کردن و جهت دادن نیروهای اجتماعی و فردی از طریق نفوذ در شخصیت، افکار و عقاید اشخاص، برای رسیدن به یک هدف مشخص.^۴ هر فردی که وارد حوزه علمیه و عرصه تحصیل علوم دینی می‌شود و عنوان طلبه را می‌پذیرد، در حقیقت علاوه بر پذیرش عنوان طلبگی، عنوان مبلغ دین خدا را هم باید بر خود بیفزاید زیرا این دو عنوان لازم و ملزوم یکدیگرند و جدا ناپذیرند، چرا که زکات علم نشر آن است.

بنابراین شایسته است هر طلبه‌ای شیوه‌های مختلف تبلیغی و روش‌های درست آن را بیاموزد تا حداقل در میان محیط زندگی خود تأثیرگذار باشد. لازمه شناخت روش‌های درست این است که سیره عملی بزرگان دین و جامعه را مورد مطالعه قرار داده و از روش‌های موفق آن‌ها استفاده کند.

قرآن کریم و سیره پیامبر اکرم علیه السلام و ائمه اطهار علیه السلام دارای روش‌های تبلیغی فراوانی است که اگر کسی آن‌ها را در مأموریت تبلیغی خود پیاده کند، بدون شک در هدایت دیگران تأثیر فراوانی خواهد گذاشت.

امام صادق علیه السلام در علوم مختلف (کلام، فقه، حدیث، طب، شیمی، تفسیر و...) شاگردان بزرگی را تربیت کردند. «ابان بن تغلب، محمد بن مسلم، زرارة بن اعین» در رشته‌های فقه و

حدیث، و در دیگر علوم نیز شاگردانی چون: «جابر بن حیان، هشام بن حکم» تربیت یافته‌اند که هر دو از پایه گذاران علم شیمی و علم کلام به شمار می‌روند.^۵

«حسن بن وشاء» که یکی از شخصیت‌های بزرگ شیعه به شمار می‌رود در این باره می‌گوید: «من فقط در مسجد کوفه نه صد نفر از اساتید بزرگ و تربیت‌یافتگان امام صادق علیه السلام را درک کردم که هر یک حوزه درسی تشکیل داده و آن‌چه را که از مکتب حضرت فراگرفته بودند برای شاگردان خود بازگو می‌کردند.»^۶

ویژگی‌های تبلیغ امام صادق علیه السلام

اختصار در سخن گفتن

یکی از ویژگی‌های تمامی معصومین علیه السلام به ویژه حضرت امام جعفر صادق علیه السلام اختصار در سخن گفتن و پرهیز از سخنان زاید بوده است؛ امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «سه چیز از بلاغت است: استفاده از رستارین عبارت برای رساندن مطالب به مخاطب، دوری از سخنان زاید که شنونده را خسته می‌کند و استفاده از جملات کوتاه و پر معنا.»^۷

ترجمه گفتار به عمل

شکی نیست که انسان در زندگی روزمره خود احتیاج به اسوه و الگو دارد، هم‌چنین شکی نیست که انسان پیش از آن‌که از گفتار متأثر گردد، از کردار تأثیر می‌پذیرد.

امام صادق علیه السلام بر این حقیقت بارها تأکید کرده و فرموده‌اند: «كُونُوا دَعَاةَ النَّاسِ بِغَيْرِ السَّنَتِكُمْ؛ مردم را به غیر از زبان تان به نیکی فراخوانید.»^۸

تبلیغ همراه با محبت و شفقت

یکی دیگر از شیوه‌های تبلیغی امام صادق علیه السلام راهنمایی و هدایت مردم همراه با شفقت و محبت است؛ «لأنَّ الإنسان عبید الاحسان.»^۹ نقل می‌کند که حضرت شنیده بود که مردی از مسلمانان به نام شقرانی شراب خورده، حضرت هم به دنبال فرصت بود که او را از این کار زشت و ناپسند نهی کند، روزی آن مرد برای دریافت سهم خود از بیت‌المال به حضرت مراجعه کرد، حضرت ضمن این‌که سهمی از بیت‌المال به او دادند با ملاطفت به او فرمودند: «کار خوب از هر کس خوب است و از تو به واسطه آشنایی که با ما داری زیباتر است و کار بد از هر کس بد است و از تو به خاطر همین انتساب به ما زشت‌تر است.» شقرانی با شنیدن این سخن متوجه شد که امام

علیه السلام از شراب‌خواری او آگاه بوده و در عین حال به او محبت کرده است، پس او همان‌جا نادم شد و در درونش تحولی ایجاد شد.^{۱۰}

در نظر گرفتن ظرفیت مخاطب

عمده مشکلات مسلمانان در روزگار ما، به عدم درک ظرفیت یک‌دیگر مربوط می‌شود.

هر فردی که وارد حوزه علمیه و عرصه تحصیل علوم دینی می‌شود و عنوان طلبه را می‌پذیرد، در حقیقت علاوه بر پذیرش عنوان طلبگی، عنوان مبلغ دین خدا را هم باید بر خود بیفزاید زیرا این دو عنوان لازم و ملزوم یکدیگرند و جدا ناپذیرند.

کلام شخص فاسد مؤثر نیست

آن که خودش را به صورت معلم، استاد، مدرس، فقیه، دانشمند و امثال این‌ها نمایش می‌دهد، این اگر بخواهد تهذیب کند جامعه را، اول از خودش باید شروع کند و بعداً تکلیف دارد که جامعه خودش را تهذیب کند. اگر خودش تهذیب نشود، نمی‌تواند جامعه را تهذیب کند. کسی که خودش فاسد است، نمی‌تواند کلامش را طوری ادا کند که مردم صحیح بشوند، تأثیر ندارد. آن وقتی کلام تأثیر دارد که بیاید. اگر چنانچه از قلب ناپاک بیرون بیاید و از قلب شیطانی بیرون بیاید، به زبانی شیطانی گفته بشود، این تأثیر نمی‌تواند بکند در قلب اشخاص.

بیانات امام مجتبیٰ

در جمع اعضای

مجلس خبرگان، ۱۴/۱/۶۳

صحیفه نور، ج ۱۹، ص ۹۲.

داشتند، به محض برخورد احترام‌آمیز امام علیه السلام مجذوب ایشان می‌شدند و به اشتباه خودشان معترف، و از محضرشان عنبرخواهی می‌کردند. به طور کلی می‌توان گفت که امام صادق علیه السلام در امر تبلیغ، سه اصل مهم: سعه صدر، خبرخواهی و دل‌سوزی، و رعایت ادب و احترام مخاطب را به کار می‌بردند.

نتیجه‌گیری

دنیای امروز ما دنیای رقابت در تبلیغ و رساندن پیام‌های اعتقادی، سیاسی، اقتصادی و... می‌باشد، لذا بر مبلغین اسلامی شایسته است محتوای عقیدتی خود را با بهترین شیوه و روش به مخاطبین خود برسانند و بهترین شیوه، عمل خود مبلغ به دستورات دین می‌باشد، هم‌چنان که امام صادق علیه السلام فرمودند: «کونوا دعاة الناس بغير السننکم؛ مبلغ باید مردم را با رفتار و کردار خود به سوی اسلام دعوت کند.»^{۱۷}

پی‌نوشت‌ها:

۱. آل‌عمران، آیه ۱۱۰.
۲. پژوهش در تبلیغ، ص ۱۱.
۳. احزاب، آیه ۳۹.
۴. لغت‌نامه دهخدا.
۵. مبانی تبلیغ، ص ۸.
۶. زندگی امام جعفر صادق علیه السلام، بخشایشی، ص ۱۹.
۷. رجال نجاشی، ص ۴۰.
۸. تحف‌العقول، ص ۳۳۰.
۹. بحارالانوار، ج ۶۷، ص ۳۰۹.
۱۰. همان، ج ۷۱، ص ۱۱۷.
۱۱. همان، ج ۴۷، ص ۳۴۹.
۱۲. وسائل‌الشیعه، الحرالعالمی، ج ۱۱، ص ۴۲۸.
۱۳. بحارالانوار، ج ۱، ص ۱۷۰.
۱۴. سوره زخرف، آیه ۸۴.
۱۵. مغالطه زندیق در این است که می‌خواهد برای هر

یک از آسمان و زمین الهی جداگانه اثبات کند؛ به عبارت دیگر او آیه را این گونه ترجمه می‌کند: او کسی است که در آسمان معبود است ولی در زمین معبودی دیگر وجود دارد.

۱۶. الامام جعفرین محمدالصادق علیه السلام، عبدالحلیم الجندی، ص ۲۸۶.

۱۷. بحارالانوار، ج ۶۷، ص ۳۰۹.

شخصی به نام سراج برای انجام مأموریتی، از طرف امام صادق علیه السلام به منطقه‌ای فرستاده شد، وی در گزارش خود از ایمان اهالی آن منطقه به شدت انتقاد کرد و آنان را جزء شیعیان آن حضرت به حساب نیاورد، وقتی امام علیه السلام این حرف را شنیدند، فرمودند: «ای سراج! ایمان ده درجه دارد، بعضی یک درجه و بعضی دو درجه و بعضی هفت تا ده درجه دارند، نباید افرادی که ایمان کامل‌تری دارند، از دیگر مردم بیش از ظرفیت‌شان توقع داشته باشند.»^{۱۲}

توجه ویژه به جوانان

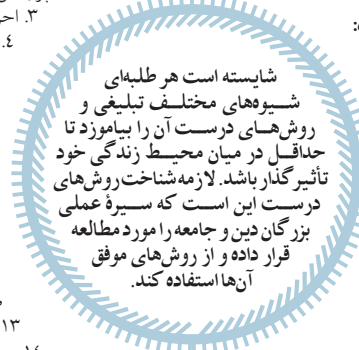
یکی از شیوه‌های تبلیغی امام صادق علیه السلام، دعوت به دانش‌اندوزی و کسب معارف دینی بود، حضرت همواره اصحاب و شاگردان خود را به کسب علم و معرفت تشویق می‌نمود و می‌فرمود: «لست أحب ان اری الشاب منکم إلا غادیا فی حالین اما عالما او متعلما؛ دوست ندارم جوانی از شما را جز در یکی از این دو حال ببینم: یا دانشمند و یا دانشجو.»^{۱۱} این گونه به جوانان بهای بیشتری در مسایل تبلیغی می‌دادند.

باطل کردن ادعاهای فرد با استفاده از کلام خصم

از هشام‌بن حکم روایت شده که: ابوشاکر دیصانی گفت: در قرآن آیهای است که دیدگاه مرا تقویت می‌کند! گفت: گفتیم کدام آیه؟ گفت: آیه‌ای که می‌گوید: «وَهُوَ الَّذِی فِی السَّمَاءِ إِلَهٌ وَفِی الْأَرْضِ إِلَهٌ»^{۱۴} او کسی است که در آسمان معبود است و در زمین معبود»^{۱۵} من پاسخش را نمی‌دانستم، هنگامی که به حج مشرف شدم، امام صادق علیه السلام را از آن آگاه ساختم، امام علیه السلام فرمود: «این سخن زندیقی خبیث است هرگاه به سوی او بازگشتی به او بگو نام تو در کوفه چیست؟ او در جواب می‌گوید: فلان. به او بگو نام تو در بصره چیست؟ او خواهد گفت فلان. تو به او بگو پروردگار ما نیز به این گونه است. هم در آسمان إله نامیده می‌شود، هم در زمین.»^{۱۶}

مورد خطاب قرار دادن افراد با صفات نیکو و رعایت ادب

یکی از اصول تبلیغی امام صادق علیه السلام هنگام گفت‌وگوهایشان با گروه‌های مختلف (مسلمان یا غیرمسلمان)، مسئله رعایت ادب است؛ ایشان با کلماتی مؤدبانه و احترام‌آمیز آن‌ها را مورد خطاب قرار می‌داد و به همین علت تعداد زیادی از کسانی که از امام صادق علیه السلام ذهنیت منفی

شایسته است هر طلبه‌ای شیوه‌های مختلف تبلیغی و روش‌های درست آن را بیاموزد تا حداقل در میان محیط زندگی خود تأثیرگذار باشد. لازمه شناخت روش‌های درست این است که سیره عملی بزرگان دین و جامعه را مورد مطالعه قرار داده و از روش‌های موفق آن‌ها استفاده کند.